

ІНСТИТУТ СІМ'Ї В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СІРІТСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Лопатченко І. М.,

*аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків*

Проведено дослідження відношення молоді до інституту сім'ї та сімейних цінностей. Проаналізовано особливості сприйняття сучасною молоддю сімейного життя та способів розв'язання сімейних конфліктів, а також встановлення найбільш ефективних способів інформаційного впливу щодо профілактики соціального сирітства.

Ключові слова: інститут сім'ї, механізм профілактики соціального сирітства, соціологічний аналіз, регіональний рівень, сімейні цінності.

Lopatchenko I. M.,

*Postgraduate student of Social and Humanitarian Policy Department,
KRI NAPA, Kharkiv*

INSTITUTE OF FAMILY IN THE CONTEXT OF SOCIAL ORPHANHOOD PREVENTION MECHANISMS REALIZATION: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS AT THE REGIONAL LEVEL

The research examined the youth attitude to the family and family values. The features of modern youth perceptions of family life and the ways of solving family conflicts were analyzed and the most effective ways of informational influence on the prevention of child abandonment were established.

Key words: family institution, mechanism for the social orphanhood prevention, sociological analysis, regional level, family values.

В умовах сьогодення поява такого явища, як соціальне сирітство, засвідчує кризу інституту сім'ї, нездатність її протистояти соціально-економічним та політичним перетворенням. Визначаючи сімейні цінності як одну з найважливіших складових профілактики соціального сирітства, спостерігаємо в наш час доволі несприятливу ситуацію щодо поважання молоддю інституту сім'ї. Ця проблема має вирішуватися завдяки механізмам, які комплексно будуть використовувати потенціал розвитку держави, регіону та їхні специфічні особливості. Як особливо актуальна проблема сучасності постає питання визначення складових профілактики соціального сирітства з урахуванням ставлення молоді до інституту сім'ї та соціального сирітства на регіональному рівні.

Досвід зарубіжних країн показує, що профілактична робота має багатовекторність та спрямовується на всі види профілактичної діяльності. Враховуючи це, можна виділити три напрями профілактики: по-перше, робота з молоддю (державна політика з приводу підтримки та виховання молоді, формування сімейних цінностей), по-друге, підтримка сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, по-третє, реалізація політики щодо дітей із питань профілактики злочинності, правопорушень у дитячому середовищі та соціалізації дитини. Тому набуває актуальності вивчення реальної ситуації профілактики соціального сирітства в Україні, особливо на регіональному рівні, в умовах активної децентралізації, що відбувається в країні,

а саме аналіз ставлення молоді до інституту сім'ї та сімейних цінностей. Це дасть можливість обирати шляхи вдосконалення профілактики соціального сирітства й аналізувати всі етапи профілактики (молодь на етапі підготовки до створення родини, сім'ї та їхня підтримка, діти та їхня соціалізація).

Вагомий внесок у дослідження питань розвитку та підтримки інституту сім'ї, системи та функціонування механізмів державного управління та регулювання соціогуманітарній сфері, зокрема у сфері сімейних цінностей, профілактики соціального сирітства, зробили такі вітчизняні науковці, як О. Артюшкіна, В. Бульба, О. Кулініч, С. Ничипоренко, В. Сичова, В. Скуратівський та ін., а також зарубіжні – А. Баттерфілд, І. Гофман, Ф. Кауфманн, І. Осипова [1; 7–13].

Питання механізмів державного управління з достатньою глибиною відбито у працях Г. Атаманчука, О. Коротич, О. Крутій, Н. Мельтюхової [2–4; 6] та ін.

Мета нашого дослідження – проаналізувати сучасний стан відношення молоді до інституту сім'ї та основних сімейних цінностей у контексті реалізації механізмів профілактики соціального сирітства.

Сирітство як соціальне явище існує стільки ж, скільки і людське суспільство, і є його невід'ємним елементом. Найбільш актуальною дана проблема стає для держав, що переживають різні соціально-економічні трансформації, військові конфлікти, радикальні реформи та революції, що супроводжуються деформаціями традиційної системи цінностей. Зміна правового регулювання цього питання впливає на кількісні показники сирітства, коли будь-яке поняття розширюється, включаючи в себе нові елементи, вибудовуючи нові типології, і навпаки.

Під механізмом профілактики соціального сирітства в державному управлінні ми будемо розуміти систему послідовних дій (порядок дій), комплекс методів та заходів (як організаційно-правового, так і соціально-психологічного характеру), що ґрунтуються на принципах державного управління і спрямовані на подолання суперечності інтересів держави та громадськості щодо вирішення проблеми зниження рівня соціального сирітства й підвищення ефективності його профілактики [5].

Комплексний механізм профілактики соціального сирітства передбачає підвищення своєї ефективності шляхом оптимізації організаційно-правового та соціально-психологічного механізмів. Використання та вдосконалення чинної нормативно-законодавчої бази, що забезпечує структурні, функціональні та інші організаційно-правові ресурсні компоненти профілактичної діяльності, може становити основу шляхів розв'язання цієї проблеми. Базою соціально-психологічного механізму є сучасні соціальні технології вдосконалення процесу взаємодії представників органів влади, сімей, дітей та громадськості, а також відповідних соціально-психологічних компетенцій суб'єктів профілактичної діяльності.

На відміну від організаційно-правового механізму, де в основі лежить комплекс методів і заходів, за допомогою яких відбуваються структурні та методологічні перетворення в системі державного управління, соціально-психологічний механізм спрямований на зміну в структурі особистості суб'єкта профілактичної діяльності щодо соціального сирітства та процесуальної складової їхньої взаємодії. Тобто соціально-психологічний механізм профілактики соціального сирітства охоплює характеристики комплексного і цілеспрямованого процесу створення оптимальних умов, щодо всіх видів профілактичної діяльності – первинної, вторинної та третинної. Головною метою первинної профілактичної діяльності є створення умов, що зменшують ризик раннього соціального сирітства, цільовою групою є підлітки та молодь, яка не перебуває в шлюбі. Вторинну профілактику спрямовано на запобігання відмовам від дітей, цільовою гру-

пою є самотні матері, сім'ї групи ризику на етапі вагітності жінки та після народження дитини, сім'ї у складних життєвих обставинах. Третинна профілактика спрямована на запобігання відтворенню соціального сирітства, тобто це комплексний і цілеспрямований процес створення оптимальних умов, що сприяють формуванню таких особистісних якостей дитини-сироти, як самостійність, уміння вирішувати складні життєві проблеми, адекватно оцінювати себе, свої дії, вчинки, а також дії та вчинки інших людей, конструктивно, безконфліктно спілкуватися й вибудовувати рівноправні взаємостосунки з оточенням, контролювати свої емоційні прояви та імпульсивну поведінку [4].

Визначаючи сімейні цінності як одну з найважливіших складових профілактики соціального сирітства, спостерігаємо в наш час доволі несприятливу ситуацію з поважливим ставленням молоді до проблем інституту сім'ї. Сім'я як соціальна група складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. На правильне виховання дітей у цій соціальній групі впливає величезна кількість факторів, добрі стосунки між батьками, толерантне ставлення один до одного в родині, відсутність фізичних конфліктів та примусів.

З метою визначення особливостей сприйняття сучасною молоддю сімейного життя та способів розв'язання сімейних конфліктів, а також встановлення найбільш ефективних способів інформаційного впливу щодо профілактики соціального сирітства під час дослідження було проведено соціологічне опитування – у період з 25 вересня по 8 листопада 2016 р. (польовий етап – з 1 по 30 жовтня 2016 р.).

Об'єктом дослідження були студенти вищих навчальних закладів Харківської області. Предметом дослідження – ставлення студентів до сімейних цінностей та соціального сирітства.

Виходячи з мети, було сформульовано такі основні завдання дослідження:

- визначення сприйняття опитаними особливостей стосунків між чоловіком та жінкою в шлюбі;
- оцінювання ставлення опитаних до виховання дітей;
- визначення ставлення опитаних до сімейних цінностей та способів вирішення сімейних проблем;
- виділення головних заходів, що мають застосовуватися з боку держави для вирішення та профілактики проблем соціального сирітства в сучасних сім'ях.

Як показують результати соціологічних досліджень, особливості ставлення до тих або інших проблем багато в чому визначаються соціально-демографічними характеристиками (віком, статтю, освітою) і належністю респондента до визначеної територіальної структури. Саме ці характеристики і було покладено в основу побудови моделі вибіркової сукупності.

Аналіз ставлення до насильства як способу вирішення проблем у межах сім'ї показав різко негативне ставлення опитаних студентів харківських вузів до насильства як способу вирішення сімейних проблем.

Майже всі респонденти висловили незгоду з усталеним стереотипом “б'є – значить, кохає”. Між тим привертає увагу певна різниця в оцінках окремих випадків насильницьких дій між жінками та чоловіками. Зокрема, жінки висловили більш негативне ставлення до таких тез:

- 1) що в побитті та ляпасах немає нічого страшного, якщо за них вибачитися (рис. 1);
- 2) що існують певні випадки, коли насильство цілком припустиме (рис. 2).

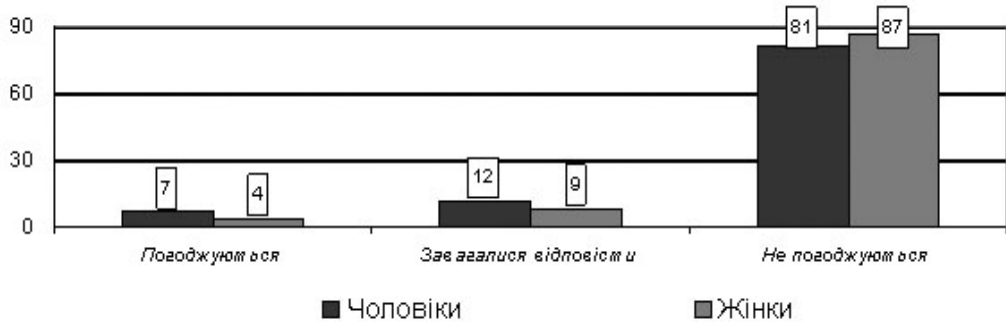

Рис. 1. Ставлення чоловіків та жінок до твердження: “У лясах немає нічого страшного, якщо за них вибачитися” (у % до тих, які відповіли)

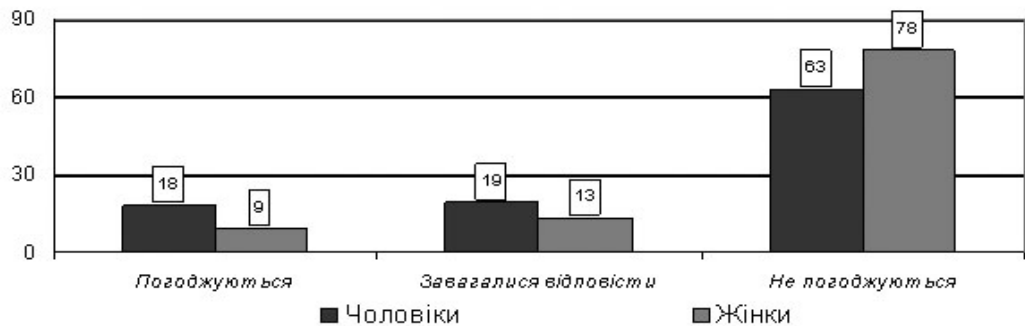

Рис. 2. Ставлення чоловіків та жінок до твердження: “Є випадки, коли насильство цілком припустиме” (у % до тих, які відповіли)

Ці відповіді довели таке:

- усі студенти є категоричними противниками використання насилля як засобу розв’язання сімейних конфліктів;
- порівнюючи ставлення до застосування насильницьких дій представників різних статевих груп, можна зазначити, що чоловіки порівняно більше схильні до насилля, ніж жінки.

Виступаючи в переважній більшості прихильниками рівноправних стосунків між чоловіками та жінками, опитані ретранслюють цей демократизм і на відносини між батьками та дітьми.

Найбільш категорично опитані виступають проти жебрацтва дітей як засобу підтримки сімейного бюджету (87%), перекладання усієї відповідальності щодо виховання дитини на школу (85), диктату батьків у питанні розпорядження речами дитини (81), неухважного ставлення до дітей, які розповідають про знущання з боку батьків (76%). Привертає увагу те, що відносно цієї групи тверджень думки чоловіків та жінок істотно не відрізняються.

Лише дві тези викликали певні розбіжності в оцінках. Зокрема, жінки порівняно більш негативно сприймають тези, що дитина має постійно усвідомлювати свій борг перед батьками за їхнє піклування про неї (рис. 3) та що діти мають підкорятися батькам за будь-яких умов (рис. 4).

Рис. 3. Ставлення чоловіків та жінок до твердження: “Дитина має постійно відчувати, що винна батькам за їхнє піклування про неї” (у % до тих, які відповіли)

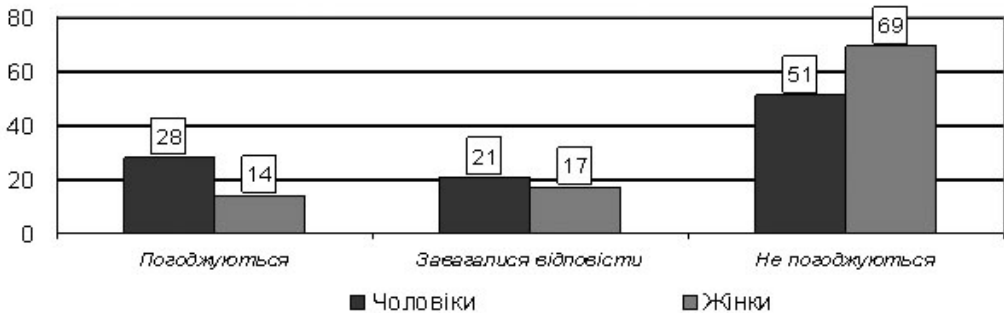

Рис. 4. Ставлення чоловіків та жінок до твердження: “Діти мають підкорятися батькам за будь яких умов” (у % до тих, які відповіли)

Цікаво, що більшість опитаних погодилися з тим дитину, що не треба надмірно жаліти, бо це її псує (53 %).

Отже, дослідження щодо визначення особливостей розуміння батьківсько-дитячих стосунків дозволяє стверджувати таке:

- більшість респондентів сприймають дитину як рівноправного члена сім’ї, який має свої права;
- вони вважають, що батьки мають приділяти значну увагу вихованню дитини, не перекладаючи при цьому відповідальності на школу або інші суспільні інститути;
- вони висловлюються проти використання дітей як жебраків, навіть у випадку скрутного матеріального становища родини;
- опитані студенти прагнуть бути демократичними у відносинах між батьками та дітьми, але при цьому виступають проти надмірного піклування.

Відносно ставлення до жорстокого поведіння з дітьми респонденти виступили категорично проти будь-яких проявів насильства над дітьми.

Найбільше неприйняття викликало у респондентів твердження, що дитину необхідно декілька разів примусити заночувати у виховних цілях на вулиці (87 %) та що побиття (78) або “добрячі сварки” (78 %) є обов’язковою передумовою виховного процесу. Також опитані відкидають тезу, що діти самі є винуватцями насильства (77 %).

Найбільші розбіжності в оцінках викликало твердження стосовно необхідності того, щоб дитина боялася хоча одного зі своїх батьків. Жінки більш радикально налаштовані щодо неприйняття цієї тези. Певна частина чоловіків вважають наявність страху перед батьками важливою частиною виховного процесу (рис. 5).

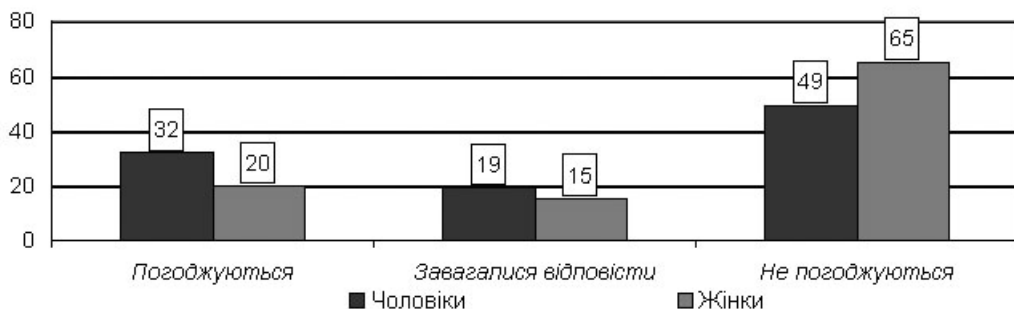

Рис. 5. Ставлення чоловіків та жінок до твердження: “Для того щоб виховання було вдалим, дитина має боятися хоча одного зі своїх батьків” (у % до тих, які відповіли)

Отже, дослідження з питань оцінювання студентами харківських вузів проявів жорсткого ставлення до дітей довело:

- респонденти не сприймають насильницькі дії як ефективний засіб виховання дітей;
- у разі виникнення конфліктів між батьками та дітьми головну відповідальність вони покладають на батьків.

На думку опитаних, соціальне сирітство – це ненормальне, негативне явище для суспільства. Джерела цієї проблеми, як вважають опитані, пов’язано більше з моральними, психологічними проблемами батьків, ніж з алкоголізацією та наркоманізацією населення або важким матеріальним становищем батьків.

Більшість опитаних (54 %) відзначають важливу роль громадських організацій у вирішенні цієї проблеми. При цьому дві третини опитаних (66 %) вважають, що у боротьбі з соціальним сирітством не менш важливим є питання профілактики виникнення даної проблеми, ніж боротьби з нею.

Істотних відмінностей між чоловіками і жінками на дану проблему не відзначається.

Отже, дослідження ставлення до проблем соціального сирітства дозволяє стверджувати:

- соціальне сирітство є більше духовною, моральною, а не економічною проблемою;
- відповідно, вирішувати цю проблему треба завдяки активним виховним, профілактичним заходам, до яких необхідно долучати і громадські організації.

Стосовно ставлення до заходів, котрі можуть реалізовуватися державою для профілактики соціального сирітства та боротьби з ним, студенти харківських вузів вважають, що держава не повинна стояти осторонь проблем соціального сирітства.

При цьому більшість опитаних зазначає, що держава сьогодні приділяє недостатньо уваги вихованню в молоді поваги до сімейних цінностей (51 %) та підтримці інституту сім’ї (53 %).

Серед заходів із профілактики та боротьби з соціальним сирітством, що знайшли підтримку серед опитаних, привертають увагу:

- створення національної консультативної служби з проблем захисту прав дітей та сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах (62 %);
- організація роботи шкіл із проживанням (на зразок американських *boarding school*), у яких сучасні технології навчання та виховання, професійні педагоги та

психологи забезпечують належну соціалізацію дітей із “складними сімейними обставинами” (54 %);

– спеціальні психологічні тренінги та програми роботи з молодими сім’ями (51 %).

Між тим опитані виступили проти запровадження системи пільг для сімей, які мають дітей (65 %). Категорично проти вони висловилися і стосовно політики невтручання в “сімейні справи” (72 %).

Привертає увагу різниця у відповідях представників різних вікових груп на запитання щодо позбавлення батьківських прав. Представники старших вікових груп виступили за необхідність більшого використання можливостей самої родини, перш ніж позбавляти батьків їхнього права виховувати дітей (рис. 6).

При цьому жінки більше за чоловіків незгодні з тезою про те, що позбавлення батьківських прав – абсолютно справедлива міра для покарання батьків, які не виконують своїх батьківських обов’язків (рис. 7).

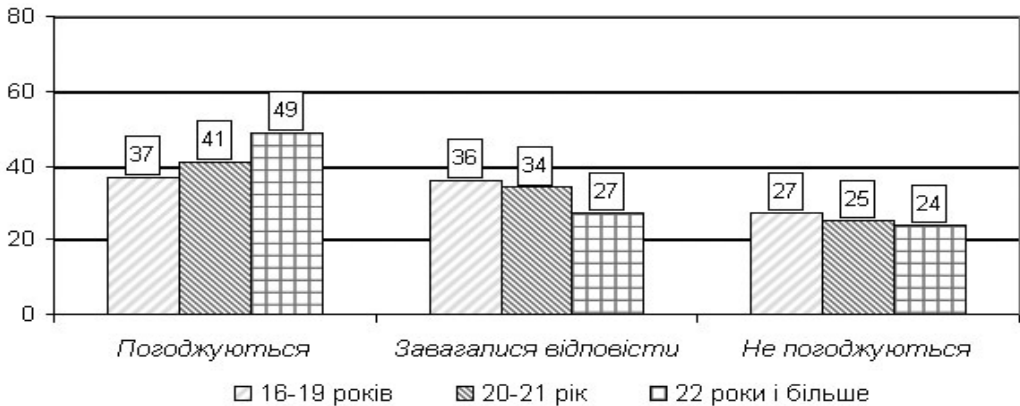

Рис. 6. Ставлення студентів різних вікових груп до твердження: “Перш ніж позбавляти батьків права на виховання дитини, слід використати всі можливі ресурси біологічної родини, аби дитина залишилася з нею” (у % до тих, які відповіли)

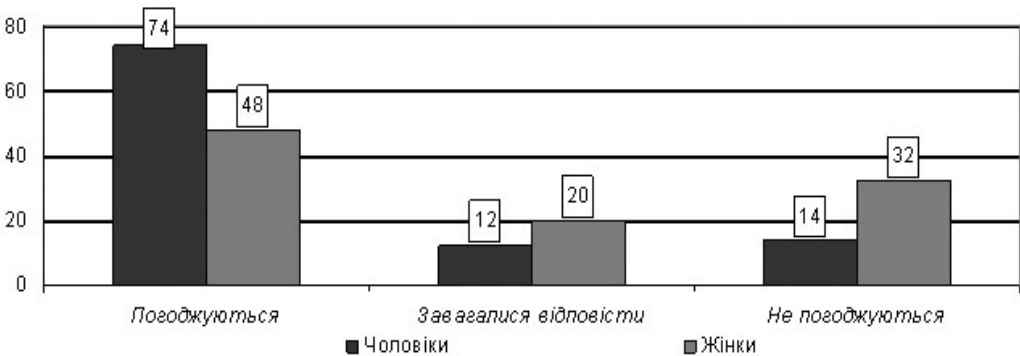

Рис. 7. Ставлення чоловіків та жінок до твердження: “Позбавлення батьківських прав – абсолютно справедлива міра для покарання батьків, які не виконують своїх батьківських обов’язків” (у % до тих, які відповіли)

Отже, дослідження з оцінювання студентами можливих заходів щодо боротьби з соціальним сирітством, дозволяє стверджувати:

– студенти вважають за необхідне приділяти належної уваги з боку держави до сімей, у яких є загроза появи соціальних сиріт, організовуючи відповідну профілактичну роботу;

– у боротьбі з соціальним сирітством важливим є створення спеціальних інформаційно-консультативних (національної консультативної служби з проблем захисту прав дітей) та сучасних навчально-виховних (спеціалізовані школи) інститутів.

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі узагальнені висновки:

1. Відносини між чоловіком та жінкою, за думкою опитаних студентів харківських вузів, мають будуватися на принципах рівноправ'я та демократичності. Вони відзначають, що між чоловіком та жінкою у родині мають порівну розподілятися обов'язки, зокрема і щодо виховання дітей.

2. Студенти заперечують можливість використання будь-яких проявів насильства над дітьми. У разі вчинення насильницьких дій основну вину вони покладають саме на батьків. Ну думку опитаних, батьки є основними, хто відповідає за виховання дітей, головними ж виховними засобами повинні бути відвертість, довіра, турбота тощо. При цьому надмірне піклування над дітьми опитані також вважають недоречним.

3. Респонденти вважають, що держава та суспільство мають приділяти підвищену увагу сім'ям із ризиком появи соціальних сиріт. Серед заходів, які необхідно вживати щодо таких сімей, опитані називають:

– позбавлення батьківських прав;

– надання психологічної консультативної допомоги дітям та сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах;

– організація роботи сучасних навчально-виховних закладів (спеціалізованих шкіл), у яких діти з сімей зі складними життєвими обставинами отримуватимуть можливості для якісного навчання та виховання;

– проведення спеціальних тренінгів та реалізація за участі громадських організацій програм роботи з молодими сім'ями.

Результатом проведення соціологічного дослідження щодо ставлення молоді до інституту сім'ї було визначено особливості сприйняття сучасною молоддю сімейного життя та способів розв'язання сімейних конфліктів, а також встановлення найбільш ефективних способів інформаційного впливу щодо профілактики соціального сирітства. Встановлено, що молодь, яка проходила опитування, у цілому не є підготовленою до створення власних сімей на даному етапі: чітко не сформовано сімейні цінності, немає чіткого розуміння шанобливого ставлення до партнера, молоді люди не володіють інформацією з виховання дітей.

Список використаних джерел

1. Артюшкіна Л. М., Полянничко А. О. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми: СумДПУ, 2002. 268 с.

2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекц. 3-е изд., доп. М.: Омега-Л, 2005. 579 с.

3. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2006. 220 с.

4. Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості : [монографія] / О. М. Крутій . – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. – 236 с.

5. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ: Атіка, 2005. 240 с.
6. Мельтюхова Н. М., Набока Л. В. Реалізація державно-управлінських відносин на регіональному рівні: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2014. 180 с.
7. Механізми забезпечення соціальної безпеки на рівні територіальної громади: теорія і практика: монографія/В. Г. Бульба, С. О. Горбунова-Рубан, В. А. Меляков та ін. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. 417 с.
8. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань: Вид. "Сочінський", 2011. 217 с.
9. Осипова И. И. Социальное сиротство: теоретический анализ и практика преодоления. Н. Новгород: НИСОЦ, 2009. 208 с.
10. Скуратівський В. А., Мельничук Л. Політика сімейна//Енциклопедія державного управління: у 8 т./Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; [наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.]. Київ: НАДУ, 2011– . –Т. 4 : Галузеве управління/[наук.-ред. кол.: М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін.]. 2011. С. 514–516.
11. Butterfield A. K., Rocha C J , Butterfield W H . The dynamics of family policy. Chicago: Lyceum Books, 2010. XXVII. 445 p.
12. Goffman E. Asylums. London: Penguin Books, 2000. 338 p.
13. Kaufmann F. X. Schulze H. J. Politics and policies towards the Family in Europe//Family Life and Family Policy in Europe. 2002. Vol. 12. P. 419–490.

Надійшла до редколегії 11.11.2016 р.

УДК 351.851(075.8)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ

Бабічев А. В.,

*заступник голови – керівник апарату Харківської обласної державної адміністрації,
аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків*

Розглянуто позиції різних авторів щодо управління змінами. Запропоновано визначення державного управління змінами в системі вищої освіти, з'ясовано його особливості з урахуванням сучасних теорій управління.

Ключові слова: зміни, розвиток, управління змінами, система вищої освіти, державне управління.

Babichev A. V.,

*Deputy Head of the Kharkiv Regional State Administration,
Postgraduate student of Social and Humanitarian Policy Department, KRI NAPA, Kharkiv*

PUBLIC CHANGE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION SYSTEM: NATURE, CONTENT AND FEATURES

Understanding of change management by different authors is considered. The definition of public change management in higher education system is given; and its features, which are in compliance with modern management theories, are described.

Key words: changes, development, change management, higher education system, public administration.